https://doi.org/10.33919/cccnbu.24.1.20

ДЕТСКОТО СПИСАНИЕ „ФАРЧЕ“ КАТО МЕЖДУКУЛТУРЕН МОСТ

Огняна Георгиева-Тенева

Нов български университет

Резюме: Статията е посветена на „Фарче“ – списание за деца на сръбски и български език, издание на сдружение „Емблема“ – Димитровград/Цариброд, Сърбия. Анализира ценностния план на публикуваните текстове от българската и от сръбската детска литература и изследва неговото битие в средата на българско-сръбско двуезичие. Проблематизира откритите ценности с оглед на тяхното йерархизиране и принадлежност на позитивната и негативната аксиология.

Ключови думи: списание „Фарче“, български език, сръбски език, детска литература, ценности

THE CHILDREN'S JOURNAL „FARCHE“ AS AN INTER-CULTURAL BRIDGE

Ognyana Georgieva-Teneva

New Bulgarian University

Abstract: The article is dedicated to „Farche“ – a journal for children in Serbian and Bulgarian language, published by the association „Emblema“ – Dimitrovgrad/Tsaribrod, Serbia. It analyses the value plan of the published texts from Bulgarian and Serbian children's and youth literature and explores its existence in the environment of Bulgarian-Serbian bilingualism. The article problematises the discovered values with regard to their hierarchy and positive and negative axiology ad-herence.

Keywords: journal „Farche“, Bulgarian language, Serbian language, children's literature, values

Духовната симбиоза на балканските народи има много лица, но едно от тях е особено очарователно, защото носи чертите на детството – това е списание „Фарче“. Изданието е адресирано до малките момичета и момчета в Сърбия и България, които четат на сръбски, на български или и на двата езика. Двуезичието не изненадва никого в глобалния свят, защото границите – политически, културни, езикови, днес са по-лесно проходими от всякога, особено когато тяхното прекосяване е нещо естествено още в ранните години на човека. „Фарче“ е едновременно и продукт, и агент на духовното единение. Неговото съществуване тръгва от двуезичието на много места в Западните покрайнини, но се опира преди всичко на налични кроскултурни ценности, утвърждавани чрез художествената литература у нас и в северозападната ни съседка.

Кратка визитна картичка на „Фарче“: двумесечно списание за деца, което излиза от 2020 г. по инициатива на сдружение „Емблема“ в Цариброд и с помощта на нашето Министерство на външните работи. Редактор на изданието е Елизабета Георгиев от Цариброд (автор на множество поетически и белетристични книги за възрастни и за деца), която е истинско олицетворение на трансезиковостта – защото пише на сръбски и на български, и на трансграничността – защото всяка нейна книга на български език има премиера в България, а граничният пункт на Калотина е „вход“ към участие в различни форуми, организирани от Националната библиотека „Св. св.Кирил и Методий“, Института за ли-тература при БАН, Регионалната библиотека „Петко Р.Славейков“ –, и др. Иако понятието *вавилонско многоезичие* обикновено се употребява като метафора на взаимното неразбиране, на разделителните линии в устното и писменото общуване, в случая може да говорим за една положителна микровавилония – за двуезичие в смисъла на литературно и културно мостостроителство.

Всеки текст във „Фарче“ излиза само на езика, на който е написан. Не бих казала, че липсата на превод е бариера пред читателите, които владеят само единия език. Тъкмо обратното – липсата на превод стимулира любопитството, подпомагано от общата славянска основа на българския и сръбския, както и от общата азбука – кирилицата. Интересът към публикацията на т. нар. „втори“ език (езика, който не е домашен или не е доминиращ) кара читателя да се вгледа в текста внимателно и да изпита положителни емоции от вникването в общия му смисъл. Впрочем от такива позиции се запознах и аз с ред текстове на сръбски език, публикувани във „Фарче“.

Вниманието ми към това изключително интересно и важно трансгранично-трансезиково издание се спира както на художествените текстове на български език, така и на произведенията от сръбски автори – за да потърся отговор на въпроса дали между текстовете на двата езика има застъпващи се аксиологични зони.

Известно е, че ценностите, разбирани като единна мярка за духовните блага на човека, не са „даденост“, още по-малко – „устойчива даденост“. Те не са „неща“, а са преживяване на „нещата“, отношение към тях; изразяват субективна оценка за обекти от действителността, нагласи спрямо нея. Всяко културно пространство в определен исторически период се характеризира с ценности, съчетаващи унаследеното от традицията с породеното в динамиката на актуалния обществен момент. Носители на ценностите са както хора, така и различни символни обозначения, в това число и литературни. Да изразява ценности, е иманентна особеност на литературата – независимо от възрастта на адресата. Но когато адресатът е дете, художественото слово често пъти усилва и дори експлицира своята ценностна компонента. Така у малкия читател се формират онези нагласи, които са присъщи на общността и са смятани от нея за важни.

Образи на играта

Списание „Фарче“ представя играта и свободата като корелати. Това съотнасяне е познато на българската детска литература не от днес, а утвърждаването му е дълъг процес. Образи на играта се срещат още през XIX век, но сравнително рядко и доминирани от някакви други образи с прагматична насоченост, които най-често се отнасят до представянето на ученето и труда като традиционни блага. В продължение на десетилетия ред образи на играта имат конотативните значения „мързел“, „своеволие“ и „лакомничество“. „Игра“ и „свобода“ стават поетически синоними по-късно – когато детето вече не се третира като незрял възрастен, а се схваща като човек, който е равноценен на „големите“, но със свои характерни особености. Тогава вече се установява и положителният образ на дете, което, бидейки „себе си“, има правото да играе, да измисля игри, да преобразява предметите в играчки, да вижда света като сцена, а себе си – като действен герой.

Художествените текстове във „Фарче“, които оценностяват играта, са много, тематиката им е разнообразна и е разработена с акцентирана фантазност. Тази линия в списанието развиват „Кос“ на Асен Разцветников, приказка за Румпи-румп от Георги Константинов, разказ от Ваня Аврамова и др. Наред с играта се оценностяват забавленията, които изразяват ведро настроение и жизнелюбие, като „Дядо Коледа“ на Гео Милев, „Желание“ на Елизабета Георгиев, „Първият урок“ на Веса Паспалеева, „Африканска коледа“ на Мая Дългъчева и още много други. Българско-сръбският литературен диалог по темата за игрите и радостните забави се подема от стихотворението „Забринута кума“ от Андра Франичевич, „Детската градина“ от Анита Пешич, „Будилник“ от Виолета Йович, „Хайде да си играем“ от Оловера Неделкович,

„Приказка на тавана“ от Бранко Стеванович, „Операция“ от Наташа Панич и други. Играта, според образните концепции на поместените във „Фарче“ български и сръбски художествени текстове, днес е всепризнатата ценност – условно ще я нарека универсален „език“, който се говори от всички момичета и момчета и има подчертано фатична функция – който „говори този език“, е в състояние да установи контакт с другите и да поддържа непрекъсната и пълноценна комуникация. И още нещо: играещото дете се асоциира с инициативността и с възможността да бъде това, което е и което може да бъде, а не непременно с това, което трябва да бъде според своите възрастни наставници.

Подкрепяйки детската игра, българските и сръбските текстове оценностяват въображението и стимулират активността – залог за бъдещо участие в публичния живот.

Въображение и художествено творчество

Темата за въображението намира своето естествено продължение в темата за художественото творчество, като му придава ореола на безусловна ценност. При това – нека веднага отбележа – изкуството се намира високо в йерархията на ценностите, застъпвани от списание „Фарче“. Да създаваш персонажи и ситуации, които не съществуват в реалния свят, но са възможни, ако се позова на Аристотел (Аристотел 1993, 76), е начин да утвърждаваш доброто и красивото през художествения текст.

Свободната фантазия и художеството имат множество образни въплъщения, но едно от най-ярките откривам в приказката „Сянката на слънцето“ от Едвин Сугарев, където зрителните представи имат силата да преобразят мъртвилото в хвърчило, а сивия цвят – в многобагрено сияние. Книгите възбуждат и захранват детското въображение, допълва една от приказките на Елизабета Георгиев, а силата, придобита от тях, може да противостои на злото.

Ако отново отправим поглед към историята на литературата, ще видим, че въображението у децата вълнува поети и разказвачи дори тогава, когато дидактизмът доминира над художествеността: още ранният Петко Славейков създава текст, в който лирическият герой влиза в ролята на вятър, вдига прах и внася смут в установения патриархален ред; малко момиче от стихотворение на Чичо Стоян фантазно преобразява картофа в глава на кукличка; герой на Ран Босилек препуска с конче към звезда зорница и пр., и пр. „Фарче“ поддържа традицията за литературно оценностяване на въображението, като в същото време я обновява. Ясен знак за съобразяване с вкуса и очакванията на съвременното дете са художествените текстове, които гравитират към жанра „фентъзи“ с неговата подчертана фикционалност, с образите на епични битки между доброто и злото и с алегоричния език.

Оценностяването на въображението намира най-ясната си фигуративна кристализация в разказ на Едвин Сугарев за котарак – художник, който „рисува измислени, различни и несъществуващи неща“ и по този начин си навлича гнева на един много сериозен и властолюбив цар, решен да управлява дори художествените вкусове на своите поданици. Естетическият нормативизъм в деспотичната държава прераства в юридически произвол – художникът е осъден на смърт. Драматичният сюжет обаче има щастлива развръзка, в крайна сметка стилът на твореца бива приет, волното въображение се превръща в ценност и естествен принцип в изкуството. И тъкмо когато развръзката на разказа е внушила, че всичко вече е „както трябва“, идва неочакваният епилог за последвало масово подражателство в рисуването и излиняване на някогашната оригинална образност в безкрило епигонство. Бих казала: сложна проблематика, разказана като за деца, ако си позволя да перифразирам Жан-Франсоа Лиотар (Лиотар 1993). А разказаното като за деца от Едвин Сугарев утвърждава творческата свобода, противопоставяйки я на управленската слободия и на имитаторството в изкуството.

„Мисли зелено“ от Елизабета Георгиев е стихотворение на сръбски език, което се намира в ценностен синхрон с българските образи на въображението. Творбата инсценира обръщение към едно невидимо лирическо „ти“, което е рефренно призоваване да „мисли зелено“ – една необичайна метафора, която разчита на възможностите на детето да рисува в съзнанието си живи картини, да „вижда“ дори онова, което няма конкретен референт.

„Фарче“ подкрепя детското въображение не само чрез художествени текстове, които говорят за него, а и чрез публикуване на творби, които са плод на въображението на деца и юноши от различни училища, като гимназията „Свети свети Кирил и Методий“ в Цариброд, Техническото училище „Никола Тесла“ в Сурдулица и др.

Обществени ценности

Ясно изразена ценностна доминанта в художествените текстове, публикувани във „Фарче“, е обществената сговорeност. Да виждаш другите, да желаеш да живееш в съдружие с тях и да им бъдеш полезен, е лайтмотив в „Зрънцето“ от Весела Фламбурари, „Летен дъжд“ и „Кадричко“ от Анета Дучева и ред други. Стремежът на детската ни литературата да формира нравствена чувствителност и желание за добротворство е познат още от Възраждането, и това е някак „саморазбиращо се“ във време, когато колективистичните ценности доминират над индивидуалните. Но и 150 години след първите творби на родоначалника на българската детска литература Петко Славейков ценност-

та на задружното живеене не губи литературна актуалност – независимо че ценността на индивида отдавна е утвърдена. Възклицанията „Трябва да помогна!“, тревожното усъмняване в ползата от собственото съществуване, стремежът към протягане ръка за помощ са линии на добронамерeността, които във „Фарче“ сплитат гъста интертекстуална мрежа чрез творби от Петя Кокудева, Елизабета Георгиев, Зоран Пеневски, Ивана Миланов, Власта Ценич и др.

Когато говорим за ценности, обикновено имаме предвид положителните ценности. От теоретична гледна точка обаче съществуват и антиценности – на всяка позитивна ценност противостои полярно противоположна отрицателна ценност. „Позитивните и негативните ценности са немислими едни без други“, отбелязва Георги Фотев (Фотев 2012, 80). Например, свободата и безправието образуват ценностна опозиция; „опакото“ на демокрацията е деспотизмът, а на обществената сговореност – дезинтеграцията. В списание „Фарче“ е налице бинарната опозиция *живот в съгласие с Другите – живот в конфронтации и насилие*. Изобразявайки антиценности, като преследване с оръжие (Юлия Спиридонова – „Бягството“), издевателство над народа от страна на жесток самодържец („Благородният Мравкоцини“ от Елизабета Георгиев), първичен инстинкт за самосъхранение за сметка на чуждия живот („Обаче“ на Юлия Момчилова), текстовете във „Фарче“ всъщност отхвърлят всички форми на насилие и индиректно утвърждават разбирателството и равновесието в обществения живот.

В стихотворението „Най-хубавите думи“ от Калина Малина, публикувано в кн. 15 на „Фарче“, се казва:

Какво ни свързва нас – децата,
в огромната световна шир?
Това е думата крилата,
най-хубавата дума – „мир“.

Разбира се, това стихотворение е писано в отминала социокултурна ситуация и не без връзка с идеологемна матрица, спусната „отгоре“, но съдържанието, макар и от лозунгов тип, днес отново е изключително актуално.

Може да се каже, че децата, които четат на сръбски и български, всъщност имат един „контактен език“ – езика на разбирателството. Ценностната свързаност на текстовете, създадени отсам и отвъд българската граница със Сърбия, може да бъде метафоризирана чрез река Ерма, която тече в двете съседни страни и радва с красотата и живителната си влага сърби и българи. Впрочем не е случайно, че „Фарче“ помества части от Алеко-Константиновата творба „Какво? Швейцария ли“, вдъхновена от живописното поречие на Ерма.

Значението на „Фарче“ мога да обобщя така:

– Първо, списанието показва, че общите ценности в две литератури изпълняват ролята на културен мост. Нещо повече – тези общи ценности могат да бъдат определени като *кроскултурно явление*, чиято същност е духовното единение.
– Второ, текстовете, публикувани само на български и само на сръбски език, са предпоставка за овладяването на т. нар. „симетричен билингвизъм“, който е ясен знак на едно обогатено интелектуално развитие и на възможността за културно родство отвъд политическите граници.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Аристотел, 1993. За поетическото изкуство. София: Захарий Стоянов.
Лиотар, Ж.-Ф., 1993. Постмодерното, обяснено за деца. София: Критика и хуманизъм.
Фотев, Г., 2012. Сфери на ценностите. София: Нов български университет.